

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه تربیت مدرس
دانشکده علوم انسانی

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد علوم سیاسی

عوامل تاثیرگذار بر تبدیل مبارزات اعتراضی به انقلابی در دهه چهل

سپهدار صادقی

استاد راهنما:

دکتر مسعود غفاری

استاد مشاور:

دکتر سعید حجاریان

آذر ۱۳۸۶

کتابخانه اسناد و مدارک
تربیت مدرس

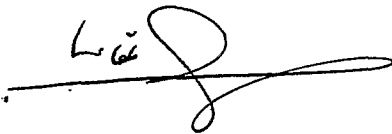
۱۳۸۷ / ۱۰ / ۲۵

۱۰۵۸۸۵

تاییدیه اعضای هیات داوران حاضر در جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

اعضای هیات داوران نسخه نهایی پایان نامه خانم آقای ...
عنوان ...
را از نظر فرم و محتوی بررسی نموده و پذیرش آن را برای تکمیل درجه کارشناسی ارشد پیشنهاد می کنند.

اعضای هیات داوران

۱- استاد راهنما دکتر عطاری

۲- استاد مشاور دکتر حجری

۳- استاد ناظر دکتر حسین نورانی

۴- استاد ناظر دکتر حائقی

۵- نماینده شورای تحصیلات تکمیلی دکتر حسین نورانی

بسمه تعالی

آیین نامه چاپ پایان نامه (رساله) های دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس

نظر به اینکه چاپ و انتشار پایان نامه (رساله) های تحصیلی دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس، مبین بخشی از فعالیت های علمی - پژوهشی دانشگاه است بنابراین به منظور آگاهی و رعایت حقوق دانشگاه، دانش آموختگان این دانشگاه نسبت به رعایت موارد ذیل متعهد می شوند:

ماده ۱ در صورت اقدام به چاپ پایان نامه (رساله) ی خود، مراتب را قبلاً به طور کتبی به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اطلاع دهد.

ماده ۲ در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه)، عبارت ذیل را چاپ کند:
«کتاب حاضر، حاصل پایان نامه کارشناسی ارشد / رساله دکتری نگارنده در رشته است
که در سال در دانشکده دانشگاه تربیت مدرس به راهنمایی سرکار خانم / جناب آقای دکتر ، مشاوره سرکار خانم / جناب آقای دکتر ، مشاوره سرکار خانم / جناب آقای دکتر و مشاوره سرکار خانم / جناب آقای دکتر از آن دفاع شده است.»

ماده ۳ به منظور جبران بخشی از هزینه های انتشارات دانشگاه، تعداد یک درصد شمارگان کتاب (در هر نوبت چاپ) را به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اهدا کند. دانشگاه می تواند مازاد نیاز خود را به نفع مرکز نشر در معرض فروش قرار دهد.

ماده ۴ در صورت عدم رعایت ماده ۳، ۵۰٪ بهای شمارگان چاپ شده را به عنوان خسارت به دانشگاه تربیت مدرس، تأدیه کند.

ماده ۵ دانشجو تعهد و قبول می کند در صورت خودداری از پرداخت بهای خسارت، دانشگاه می تواند خسارت مذکور را از طریق مراجع قضایی مطالبه و وصول کند؛ به علاوه به دانشگاه حق می دهد به منظور استیفای حقوق خود، از طریق دادگاه، معادل وجه مذکور در ماده ۴ را از محل توقیف کتابهای عرضه شده نگارنده برای فروش، تأمین نماید.

ماده ۶ اینجانب سرکار خانم / جناب آقای ... دانشجوی رشته ... مقطع ... دانشگاه تربیت مدرس، تعهد فوق و ضمانت اجرایی آن را قبول کرده، به آن ملتزم می شوم.

نام و نام خانوادگی: سرکار خانم / جناب آقای ...
تاریخ و امضا: ۱۳۸۷ / ۳ / ۱۵

دستورالعمل حق مالکیت مادی و معنوی در مورد نتایج پژوهشهای علمی

دانشگاه تربیت مدرس

مقدمه: با عنایت به سیاستهای پژوهشی دانشگاه در راستای تحقق عدالت و کرامت انسانها که لازمه شکوفایی علمی و فنی است و رعایت حقوق مادی و معنوی دانشگاه و پژوهشگران، لازم است اعضای هیأت علمی، دانشجویان، دانش‌آموختگان و دیگر همکاران طرح، در مورد نتایج پژوهشهای علمی که تحت عناوین پایان‌نامه، رساله و طرحهای تحقیقاتی با هماهنگی دانشگاه انجام شده است، موارد ذیل را رعایت نمایند:

ماده ۱- حقوق مادی و معنوی پایان‌نامه‌ها/ رساله‌های مصوب دانشگاه متعلق به دانشگاه است و هرگونه بهره‌برداری از آن باید با ذکر نام دانشگاه و رعایت آیین‌نامه‌ها و دستورالعملهای مصوب دانشگاه باشد.

ماده ۲- انتشار مقاله یا مقالات مستخرج از پایان‌نامه/ رساله به صورت چاپ در نشریات علمی و یا ارائه در مجامع علمی می‌باید به نام دانشگاه بوده و استاد راهنما نویسنده مسئول مقاله باشند. تبصره: در مقالاتی که پس از دانش‌آموختگی بصورت ترکیبی از اطلاعات جدید و نتایج حاصل از پایان‌نامه/ رساله نیز منتشر می‌شود نیز باید نام دانشگاه درج شود.

ماده ۳- انتشار کتاب حاصل از نتایج پایان‌نامه/ رساله و تمامی طرحهای تحقیقاتی دانشگاه باید با مجوز کتبی صادره از طریق حوزه پژوهشی دانشگاه و براساس آیین‌نامه‌های مصوب انجام شود.

ماده ۴- ثبت اختراع و تدوین دانش فنی و یا ارائه در جشنواره‌های ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی که حاصل نتایج مستخرج از پایان‌نامه/ رساله و تمامی طرحهای تحقیقاتی دانشگاه باید با هماهنگی استاد راهنما یا مجری طرح از طریق حوزه پژوهشی دانشگاه انجام گیرد.

ماده ۵- این دستورالعمل در ۵ ماده و یک تبصره در تاریخ ۱۳۸۴/۴/۲۵ در شورای پژوهشی دانشگاه به تصویب رسیده و از تاریخ تصویب لازم‌الاجرا است و هرگونه تخلف از مفاد این دستورالعمل از طریق مراجع قانونی قابل پیگیری خواهد بود.

طریق مراجع قانونی قابل پیگیری خواهد بود. ۱۳۸۴/۶/۲۱

دستور

۱۳۸۴/۳/۱۸

تقدیم به:

**مادر عزیزم که وجود نازنینش برایم هم
مادر بود و هم پدر**

تشکر و قدردانی

بر خود لازم می‌دانم از اساتید و دوستانی که بنده حقیر را در جهت تدوین و نوشتن این پایان‌نامه یاری رساندند تشکر کنم. از استاد ارجمندم جناب آقای دکتر مسعود غفاری به خاطر راهنمایی مفید و مؤثرشان ممنون و سپاسگزارم. همچنین از جناب آقای دکتر سعید حجاریان که با وجود مشکلات زیاد، صادقانه و دلسوزانه مرا در جهت تدوین این پایان‌نامه یاری رساندند، تشکر می‌کنم. از اساتید و دوستان عزیزم جناب آقای دکتر احمد خالقی و جناب آقای دکتر وحید سینایی که بدون هیچ چشمداشتی، کمکهای ارزنده‌ای به بنده نمودند، بی‌نهایت سپاسگزارم. همچنین از جناب آقای حاج قاسم تبریزی مسئول کتابخانه موزه عبرت به خاطر استفاده از منابع این کتابخانه قدردانی می‌کنم.

چکیده

تحولات سیاسی اجتماعی ایران در دههٔ چهل شمسی در تاریخ معاصر کشورمان نقطهٔ عطفی به حساب می‌آید. دولت محمدرضا شاه پهلوی با کمک درآمدهای نفتی و همچنین کمک‌های اقتصادی نظامی دنیای غرب خصوصاً ایالات متحدهٔ آمریکا، شروع به نوسازی کشور نمود. این امر با فاصله گرفتن از هویت سنتی و فرهنگ بومی جامعه انجام شد. روند نوسازی در عرصه‌های مختلف (البته به جز حوزهٔ سیاست) به قدری سریع و رو به جلو بود که مقاومت‌های زیادی در جامعه خصوصاً از طرف قشر مذهبی برانگیخت. برای تسریع این روند محمدرضا شاه با تکیه بر ارتش و ساواک تمام مخالفان را از چرخهٔ اصلاحات حذف و برای ظاهرسازی و پر کردن این خلأ احزابی فرمایشی در راستای پیشبرد برنامه‌های خود به وجود آورد. با کنار رفتن مخالفان معتقد به عمل سیاسی در چارچوب قانون اساسی مشروطه و مبتنی بر راه‌های مسالمت‌آمیز، مخالفان جدیدی به صحنه آمدند که متناسب با فضای سرکوب و خفقان، استراتژی مقاومت مسلحانهٔ انقلابی را برگزیدند و به مقاومت علیه دولت محمدرضا شاه ادامه دادند. ظهور نهضت‌های آزادیبخش در سراسر جهان در مقابل دیکتاتوری و روند سلطه‌گری کشورهای استعماری و بعضاً پیروزی‌های که به دست می‌آوردند در فضای آن ایام هم مزید بر علت شد و جنبهٔ مشروعیت‌بخشی و اخلاقی به حرکت‌های رادیکال و انقلابی می‌داد. تقابل شاه و مخالفان سمج و مبارز در نهایت منجر به امواج انقلابی سال‌های ۵۷-۱۳۵۶ و سرنگونی دولت پهلوی شد.

واژگان کلیدی: مبارزات اعتراضی، مبارزات انقلابی.

فهرست مطالب

عنوان..... صفحه

فصل اول: مقدمه و کلیات طرح تحقیق..... ۶

۱-۱. مقدمه..... ۲

۲-۱. تعریف مسأله..... ۷

۳-۱. سوال تحقیق:..... ۸

۴-۱. فرضیه اصلی:..... ۹

۵-۱. سابقه و ضرورت انجام تحقیق:..... ۹

۶-۱. اهداف و اهمیت موضوع تحقیق:..... ۱۰

۷-۱. روش تحقیق:..... ۱۱

۸-۱. مفاهیم و کلمات کلیدی:..... ۱۱

۹-۱. محدودیت تحقیق:..... ۱۱

۱۰-۱. سازماندهی تحقیق:..... ۱۲

فصل دوم: چارچوب مفهومی و نظری تحقیق..... ۱۳

۱-۲. مقدمه..... ۱۴

۱۹	۲-۲. انقلاب.....
۲۴	۳-۲. نظریه های جنگ چریکی.....
۲۴	۱-۳-۲. پیشینه جنگ چریکی.....
۲۹	۲-۳-۲. نظریه جنگ چریکی مائو و ژنرال جیاپ.....
۳۲	۳-۳-۲. نظریات جنگ چریکی چه گوارا و رژی دبره و فیدل کاسترو.....
۳۵	۴-۳-۲. نظریه جنگ چریکی شهری.....
۳۵	۱-۴-۳-۲. کارلوس ماریگلا.....
۳۷	۲-۴-۳-۲. توپاماروها.....
۳۹	۵-۳-۲. نظریات جنگ چریکی در ایران.....
۴۰	۱-۵-۳-۲. بیژن جزنی، احمدزاده و پویان.....
۴۶	۲-۵-۳-۲. نظریه جنگ چریکی در میان گروه های اسلامی.....
۴۷	۴-۲. نتیجه گیری.....
۴۹	یادداشت های فصل دوم.....
۵۵	فصل سوم: زمینه های خارجی مشی مسلحانه انقلابی در دهه چهل.....
۵۶	۱-۳. مقدمه.....

- ۵۸..... ۲-۳. انقلاب بلشویکی اکتبر ۱۹۱۷ روسیه
- ۵۹..... ۱-۲-۳. تاثیرات انقلاب اکتبر ۱۹۱۷ بر فضای ایران
- ۶۳..... ۳-۳. جنگ سرد
- ۶۴..... ۱-۳-۳. تاثیر جنگ سرد بر فضای سیاسی ایران
- ۶۷..... ۴-۳. اختلاف چین و شوروی در دهه ۱۹۶۰
- ۷۰..... ۱-۴-۳. تاثیر اختلاف چین و شوروی بر احزاب کمونیستی دیگر کشورها
- ۷۳..... ۵-۳. سیاست‌های آمریکا بعد از جنگ جهانی دوم و پیدایش نهضت‌های آزادی‌بخش
- ۷۸..... ۱-۵-۳. سیاست آمریکا در ایران
- ۸۰..... ۲-۵-۳. جنبش‌های آزادی‌بخش جهانی
- ۸۳..... ۶-۳. نتیجه‌گیری
- ۸۴..... یاداشتهای فصل سوم
- فصل چهارم: زمینه‌های داخلی مشی مسلحانه انقلابی در دهه چهل..... ۸۹**
- ۹۰..... ۱-۴. مقدمه
- ۹۳..... ۲-۴. زمین‌گیر شدن و بی‌اثر شدن سیاست‌های سازمان‌های باسابقه و قدیمی
- ۹۳..... ۱-۲-۴. حزب توده

- ۹۳ ..... ۱-۱-۲-۴. حزب توده از پیدایش تا کودتای ۲۸ مرداد
- ۹۵ ..... ۲-۱-۲-۴. حزب توده بعد از کودتای ۲۸ مرداد
- ۹۶ ..... ۳-۱-۲-۴. حزب توده در اوایل دههٔ چهل
- ۱۰۰ ..... ۲-۲-۲-۴. جبههٔ ملی
- ۱۰۰ ..... ۱-۲-۲-۴. پیدایش جبههٔ ملی
- ۱۰۳ ..... ۲-۲-۲-۴. جبههٔ ملی بعد از کودتا
- ۱۰۶ ..... ۳-۲-۲-۴. فضای باز اوایل دههٔ چهل و جبههٔ ملی دوم
- ۱۱۰ ..... ۴-۲-۲-۴. جبههٔ ملی سوم
- ۱۱۱ ..... ۳-۴. انقلاب سفید شاه و تأثیرات دو جانبه آن
- ۱۱۳ ..... ۱-۳-۴. اثرات انقلاب سفید شاه بر روند دیکتاتوری محمدرضا شاه
- ۱۲۰ ..... ۲-۳-۴. اثرات انقلاب سفید شاه بر مخالفان حکومت و استراتژی آن‌ها
- ..... ۱-۲-۳-۴. نگاهی به موقعیت روحانیون در اوایل دههٔ چهل و نقش آن‌ها در قیام ۱۵ خرداد
- ۱۲۱ ..... ۱-۱-۲-۳-۴. پیشینهٔ حضور روحانیون در سیاست
- ..... ۲-۱-۲-۳-۴. تقابل روحانیون با حکومت به رهبری آیت‌ا... خمینی و قیام ۱۵ خرداد ۱۳۴۲
- ۱۲۳ .....

۱۲۸	۴-۴. نتیجه‌گیری.....
۱۲۹	یادداشتهای فصل چهارم.....
	فصل پنجم: نقش نهضت آزادی و دیگر گروه‌ها و سازمان‌های همفکر در به وجود آمدن مشی مسلحانه انقلابی در دههٔ چهل.....
۱۳۵	آمدن مشی مسلحانه انقلابی در دههٔ چهل.....
۱۳۶	۱-۵. مقدمه.....
	۲-۵. نقش نهضت آزادی و دیگر گروه‌ها و سازمان‌های همفکر در به وجود آمدن مشی مسلحانه انقلابی در دههٔ چهل.....
۱۳۶	۱-۲-۵. تاریخچه و تشکیل نهضت آزادی.....
۱۴۴	۲-۲-۵. ارتباط نهضت آزادی و جبههٔ ملی.....
۱۴۸	۳-۲-۵. نهضت آزادی و روحانیت.....
۱۵۲	۴-۲-۵. نهضت آزادی و حزب توده.....
۱۵۴	۵-۲-۵. بسترسازی نهضت آزادی برای فعالیت‌های انقلابی.....
۱۶۱	۶-۲-۵. نهضت آزادی و سازمان مجاهدین خلق.....
۱۶۶	۷-۲-۵. نهضت آزادی در خارج از کشور.....
۱۷۰	۸-۲-۵. نهضت آزادی و انجمن اسلامی دانشجویان، مهندسی‌ن و پزشکان و.....
۱۷۵	۳-۵. نتیجه‌گیری.....

یادداشتهای فصل پنجم ۱۷۶

فصل ششم: جمع بندی و نتیجه گیری ۱۸۱

منابع ۱۸۸

چکیده انگلیسی ۱۹۶

فصل اول

مقدمه و کلیات طرح

تحقیق

۱-۱. مقدمه

بعد از کودتای ۲۸ مرداد فضای سیاسی-اجتماعی ایران وارد مرحله جدیدی شد. فضای باز سیاسی که بعد از سقوط رضاشاه پهلوی در کشور به مدت ۱۲ سال ایجاد شده بود توسط رژیم کودتا بازپس گرفته شد و جو خفقان و فضای سرکوب جدیدی بر عرصه سیاسی کشور حاکم شد. رژیم کودتا که مشروعیت مردمی نداشت با اتکا به درآمد نفتی (که مجدداً تولید و صادرات آن از سر گرفته شده بود) و همچنین کمک‌های اقتصادی و نظامی کشورهای غربی خصوصاً ایالات متحده آمریکا سعی کرد پایه‌های محکمی برای خود با تکیه بر ارتش و ساواک تأسیس کند تا دوباره گرفتار مشکلات و خطراتی که در دهه ۲۰ شده بود، نگردد. در این میان شاه با نوسازی و مسلح کردن ارتش به انواع سلاح‌های پیشرفته و همچنین ورود به پیمان‌های نظامی بغداد و سنتو و عقد پیمان دو جانبه نظامی با آمریکا، نشان داد که از این طریق می‌خواهد مخالفان خود را به تمکین و تسلیم وادار کند. اما در پایان دهه ۳۰ دولت برآمده از کودتا چنان گرفتار بحران‌های سیاسی، اقتصادی و فساد اداری شده بود که به جز اصلاحات ساختاری راهی برای نجات آن متصور نبود. درست در همین زمان با روی کار آمدن دموکرات‌ها در آمریکا به رهبری کندی تصمیم گرفته شد که در کشورهای جهان سومی که حفظ آنها برای منافع آمریکا ضروری به نظر می‌رسید و همچنین خطر حاکم شدن کمونیست‌ها در آن کشورها وجود دارد نوعی اصلاحات ساختاری در جهت وصل بازار این کشورها به بازار کشورهای سرمایه‌داری ایجاد شود. اقدام به این اصلاحات دو کارکرد ویژه داشت:

۱. با انجام این اصلاحات این کشورها از دسترس نیروهای کمونیست و چریک‌های مبارز دور می‌ماندند.

۲. با حاکم شدن نوعی سرمایه‌داری وابسته در این کشورها، بازاری برای فروش بعضی از کالاهای کشورهای سرمایه‌داری ایجاد می‌شد و همچنین کشورهای سرمایه‌داری می‌توانستند برخی محصولات خود را که دیگر تولید آنها در آن کشورها مقرون به صرفه نیست در کشورهای مورد نظر تولید کنند. از این رو آمریکا برای دستیابی به اهداف خود از طریق اصلاحات در ایران به حکومت شاه فشار آورد. از طرف دیگر شاه هم که تقریباً فضا را برای قبضه کردن قدرت توسط خودش در جهت تبدیل ایران به کشوری مدرن مناسب می‌دید شرایط به وجود آمده را پذیرفت. با باز شدن فضای نیمه باز سیاسی در اوایل دههٔ چهل مخالفان حکومت سعی کردند دوباره تشکیلات خود را بازسازی و از طریق انتخابات به فاز سیاست و قدرت وارد شده و برنامه‌های خود را اجرایی کنند. اما به دلایلی چند در این مورد توفیق چندانی به دست نیاوردند. حزب توده و جبههٔ ملی که در دههٔ ۲۰ تکوین و قوام یافته بودند بعد از کودتای ۲۸ مرداد، هدف سرکوب شدید حکومت قرار گرفته و انسجام تشکیلاتی خود را از دست داده بودند. خصوصاً حزب توده از طرف حکومت چنان مورد قلع و قمع قرار گرفته بود که در اواخر دههٔ ۳۰ جز نام، چیزی از آن باقی نمانده بود. جبههٔ ملی هم اساساً انسجام تشکیلاتی قوی نداشت که بتواند دوباره آن را به دست آورد و مضافاً اختلافات درونی بر سر اصول و اهداف و همچنین ساختار درونی جبهه هم مزید بر علت شد که در فضای باز سیاسی اوایل دههٔ چهل مخالفان نتوانند کار مؤثری انجام دهند. در این فضا شاه توانست خود را به عنوان تنها گزینهٔ ممکن برای اجرای اصلاحات به آمریکایی‌ها تحمیل کند. با برپایی رفراندوم انقلاب سفید و همچنین برنامهٔ اصلاحات ارضی مخالفان جدیدی به صحنه آمدند که برای شاه و آمریکایی‌ها چنان قابل پیش‌بینی نبود. جریانی روحانی به رهبری آیت‌ا... خمینی در برابر اصلاحات شاه و برخی از اصول انقلاب سفید قد علم کرد. شخصیت محکم و سازش‌ناپذیر آیت‌ا... خمینی باعث شد که این جریان در خردادماه ۴۲ در برابر حکومت قرار بگیرد. این

جریان به دلیل کمبود تجربه و نداشتن تشکیلات منسجم و همچنین دلایل دیگری در روز ۱۵ خرداد و در تقابل با نیروهای نظامی وفادار به شاه شکست خورد و آیت‌الله خمینی رهبر این جریان هم دستگیر و بعد از مدتی از کشور تبعید شد.

اما سرکوب و کشتار مردم در روز ۱۵ خرداد ۱۳۴۲ نقطه عطفی بود هم برای حکومت و هم برای مخالفان. از این موقع به بعد محمدرضا شاه با کمک یک گروه نخبه نوساز متمایل به غرب سعی کرد اصلاحات خود را برای تبدیل ایران به کشوری مدرن عملیاتی کند و برای دستیابی به این هدف با کمک ارتش و ساواک تمام مخالفان خود را سرکوب کرد و با به وجود آوردن یک ساخت سیاسی بسته، خود در رأس کارهای دولتی قرار گرفت و از این طریق نهادهای انتخابی مانند مجلس و پست نخست وزیری عملاً به مجری فرامین شاهانه تبدیل شدند. از طرف دیگر مخالفان حکومت، آنهایی که هنوز امیدوار به حرکت در چارچوب قانون اساسی مشروطه برای اصلاح رژیم بودند از صحنه خارج شده و تأثیرگذاری خود را بر مناسبات سیاسی از دست دادند. آیت‌الله خمینی هم به خارج از کشور تبعید شد و عملاً مشخص شد که در فضای جدید، حکومت عملاً هیچ مخالفت و مخالفی را به رسمیت نمی‌شناسد و بر نمی‌تابد. طیف جوان مخالفان که تا این زمان در حاشیه نیروهای بالادستی و معتقد به مشی اصلاحی قرار داشتند با کنار رفتن سران و افراد این گروه‌ها و جریان‌ها، خود وارد معرکه شده و به تصمیم‌گیری و چاره‌کار پرداختند. رهبران اولیه سازمان مجاهدین از دل نهضت آزادی و همچنین سران گروه چریکی فدائیان خلق عضو تشکیلات حزب توده و یا در حاشیه جبهه ملی بودند. با خالی شدن فضای سیاست از مخالفان قدیمی ده‌ها گروه کوچک و بزرگ با انتخاب مشی مسلحانه، مبارزه با رژیم شاه را سرلوحه کار خود قرار دادند. به جز ساخت سیاسی بسته و فضای سرکوب و خفقان رژیم شاه ظهور نهضت‌های آزادی‌بخش در سراسر دنیا و انتخاب مشی چریکی مسلحانه توسط آنها و بعضاً پیروزی‌هایی که به دست می‌آوردند برای ورود مخالفان حکومت شاه به فاز مبارزه رادیکالیستی در حکم کاتالیزور بود. تقابل شدید کشورهای ستم‌دیده و فقیر با کشورهای

سرمایه‌داری وجهی اخلاقی و مشروعیت‌ساز هم برای حرکت‌های رادیکال در سراسر جهان ایجاد کرده بود. در این پژوهش ما در پی تحلیل و بررسی زمینه‌های مختلف تکوین مشی مسلحانه انقلابی در دههٔ چهل، به ویژگی‌های مخالفان دولت، دولت و فضای خارجی اشاره می‌کنیم و نقش و اهمیت هر یک از آنها را در این گذار مورد توجه و بررسی قرار می‌دهیم. به دلیل اینکه در دههٔ چهل مخالفت‌های براندازانه با رژیم ابتدا به صورت جنگ مسلحانه چریکی مبتنی بر تشکیلات زیرزمینی کوچک و حرفه‌ای، سازماندهی و بعداً در اواسط دههٔ ۵۰ و با باز شدن فضای باز سیاسی به صورت جنبشی و توده‌ای درآمد (البته به نظر می‌رسد که فضای باز سیاسی به وجود آمده در ایران این زمان، بیشتر ناشی از تأثیر سیاست‌های دولت آمریکا بر سیاست‌های دولت پهلوی است. چرا که در این زمان مشی مبارزه چریکی به دلایلی از جمله هزینه‌زا بودن و همچنین تحت تأثیر فضای بین‌المللی جذابیت و کارآمدی خود را برای مبارزان حکومت پهلوی از دست داده بود. لذا توده مردم به صحنه آمده در این دوران ارتباط چندانی با تصورات و ذهنیات چریک‌های مبارز نداشت و از این رو رهبر توده مردم در این زمان چریک‌ها نبودند بلکه فردی بود که هیچگاه به صورت آشکار از مشی چریکی مسلحانه حمایت نکرد). به همین خاطر ما در فصل دوم به صورت مبسوط به تئوری‌های جنگ چریکی پرداخته و آنها را بررسی کرده و جایگاه چریک‌های ایرانی را در این تئوری‌پردازی مشخص کرده‌ایم. از طرفی به دلیل نبودن مرز مشخصی بین جنگ چریکی و کنش انقلابی در فرآیند معطوف به انقلاب و همچنین اعتقاد و باور چریک‌ها به این که فعالیت مسلحانهٔ آنها جزء فرآیند انقلاب و از اولین مراحل آن است جنگ چریکی را ذیل نظریات انقلاب تعریف و پس از اشاره کوتاهی به دیگر نظریات انقلابی، به نظریهٔ جنگ چریکی انقلابی پرداخته و آن را مورد بررسی قرار داده‌ایم. در میان کسانی که به جنگ چریکی و فرآیند آن پرداخته‌اند ما نظریات مائو، ژنرال جی‌اچ‌پ، چه گوارا، رژی دبره و فیدل کاسترو را بررسی کرده و توضیح داده‌ایم و در حوزهٔ جنگ چریکی شهری هم به نظریات ماریگلا و گروه چریکی توپاماروها پرداخته‌ایم. در ادامهٔ این فصل نظریات جنگ چریکی در بین گروه‌های معتقد به مشی

مسلحانه در ایران را بررسی کرده و توضیح داده‌ایم که چرا در میان گروه‌های چریکی ایرانی بحثی جدی راجع به جنگ چریکی در عرصهٔ تئوری وجود ندارد. در فصل سوم به زمینه‌های خارجی تکوین مشی مسلحانه پرداخته و آنها را توضیح داده‌ایم در این فصل نقش انقلاب اکتبر ۱۹۱۷، جنگ سرد، اختلاف چین و شوروی در دههٔ ۱۹۶۰ میلادی، سیاست‌های آمریکا در راستای ایجاد اصلاحات ساختاری در ایران و همچنین رشد نهضت‌های آزادی‌بخش در سراسر جهان و تأثیرات آنها بر فضای سیاسی ایران را بررسی کرده و نسبت هر کدام از آنها با رشد حرکت‌های رادیکال در ایران را سنجیده‌ایم. در این میان انقلاب اکتبر ۱۹۱۷ و جنگ سرد به لحاظ زمانی با اتفاقات دههٔ چهل در ایران فاصله دارند اما نقش این دو عامل در پیدایش و شکست حزب توده و در به وجود آوردن شاخه‌ای از رادیکالیسم چند شاخهٔ دههٔ چهل در ایران خصوصاً سازمان انقلابی منشعب از حزب توده و گروه فدائیان خلق قابل تأمل است. اختلاف ایدئولوژیک و روشی احزاب کمونیست حاکم بر دو کشور چین و شوروی در دههٔ ۱۹۶۰ میلادی بر مناسبات احزاب کمونیستی دیگر کشورها نیز تأثیر نهاد و در این میان حزب تودهٔ ایران هم از این اختلاف بی‌نصیب نماند و دچار انشعاباتی درونی شد. سازمان انقلابی جوانان حزب توده به تأسی از مائو اولین گروهی بودند که در اوایل دههٔ چهل جنگ مسلحانهٔ چریکی با رژیم را تبلیغ می‌کردند و در همین جهت این سازمان در عرصهٔ عمل هم به تحرکاتی دست زد. سیاست‌های آمریکا در عرصهٔ جهانی به عنوان ابرقدرتی نوظهور و در مقابل ظهور جنبش‌ها و نهضت‌های آزادی‌بخش و ضد استعماری در سراسر جهان فضای ذهنی و روانی مخالفان دولت ایران را برای ورود به فاز مسلحانه تقویت کرد. پیروزی انقلاب کوبا، پیروزی جبههٔ خلق الجزایر، مقاومت مردم ویتنام، حرکت مردم فلسطین و کشورهای عربی در راه نیل به استقلال و موارد متعدد دیگر هم در راه تأثیرگذاری بر گذار به سمت حرکت‌های رادیکال در ایران مؤثر بودند. فصل چهارم به زمینه‌های داخلی گذار از مشی مسالمت‌آمیز به مشی رادیکال اختصاص داده شده است. در این ارتباط به شکست جبههٔ ملی و حزب توده و نهضت آزادی به عنوان گروه‌های معتقد به مشی قانونی در راه مبارزه اشاره